

Олеся ПОЛЯНИЧКО,

orcid.org/0000-0003-3788-3233

кандидат фiлологiчних наук,

викладач кафедри захiдних i схiдних мов та методики їх навчання

Пiвденноукраїнського нацiонального педагогiчного унiверситету iменi К. Д. Ушинського

(Одеса, Україна) *lesyapolyanichko@ukr.net*

ЗМIСТ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТI МАЙБУТНIХ УЧИТЕЛIВ IСТОРIЇ

У статтi висвітлено поняття «лексична компетентнiсть» та її взаємозв'язок з комунiкативною компетенцiєю. Визначено, що найважливишим компонентом лiнгвiстичної або мовної компетентностi є лексичний компонент. Оволодiння лексикою й умiннями вибирати найбільш точнi, зумовленi ситуацiєю спiлкування лексичнi одиницi являє собою одну з найвагомiших передумов формування комунiкативної компетенцiї. Проведено аналіз поняття «лексична компетентнiсть» у дослідженнях вiтчизняних та зарубiжних учених.

Доведено, що лексична компетентнiсть – складне структурне утворення, яке вмищує в собі низку таких складникiв, як: сукупнiсть знань, умiнь i навичок, необхідних для здiйснення комунiкацiї; особистiснi якостi, необхіднi для здiйснення певної діяльностi; здатнiсть особистостi вирішувати рiзнi завдання, тобто володiння способами вирішення проблем; досвiд i здатнiсть до досягнення мети в конкретнiй діяльностi. Досліджено, що у процесi формування лексичної компетентностi майбутнiх учителiв iсторiї особливу увагу придiляють навчанню вживання синонiмiв, звертають увагу на особливостi синонiмiї в iноземнiй мовi, на вживання антонiмiв, на особливостi словотвору та структуру iншомовного слова. Вiдбiр лексичних одиниць здiйснюється у разi зiставлення з вiдповiдним лiнгвiстичним явищем у рiднiй мовi мовця або з розумiнням усних чи писемних повiдомлень комунiканта.

Джерелом iнформацiї у процесi читання iноземною мовою стають аутентичнi тексти, що вмищують значну кiлькiсть нових слiв, без розумiння яких неможливе подальше вивчення та читання тексту. Звiдси постає, що вiдбiранi тексти мають бути доступними для розумiння та сприяти засвоєнню нових лексичних одиниць. У педагогiчному вишi найбільш актуальна сфера професiйного спiлкування, що вiдображено в тематикi, ситуацiї спiлкування, текстовому матерiалi, який слугує не лише джерелом вiдбору лексичних одиниць, але i може бути зразком для побудови власних висловлювань студентiв.

Ключовi слова: лексична компетентнiсть, комунiкативна компетенцiя, вторинна мовна особистiсть, концепт, лексичнi одиницi, семантизацiя.

Olesya POLIANYCHKO,

orcid.org/0000-0003-3788-3233

Candidate of Philological Sciences,

Lecturer at the Department of Western and Oriental Languages and Methods of their Teaching

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

(Odesa, Ukraine) *lesyapolyanichko.ukr.net*

CONTENTS OF LEXICAL COMPETENCE OF FUTURE HISTORY TEACHERS

The article covers the concept of lexical competence and its relationship with communicative competence. It is determined that the most important component of linguistic or linguistic competence is the lexical component. Mastering vocabulary and the ability to select the most accurate, conditioned communication situation lexical units is one of the most important prerequisites for the formation of communicative competence. I was analyzed the concept of "lexical competence" in studies of domestic and foreign scientists.

It is proved that lexical competence is a complex structural formation, which contains a number of such components as: a set of knowledge, skills and skills necessary for communication; personal qualities necessary for carrying out a certain activity; the ability of the individual to solve different tasks, i.e. the ability to solve problems, experience and the ability to achieve a goal in a particular activity. It has been researched that in the process of formation of lexical competence of future history teachers, special attention is paid to the teaching of the use of synonyms, the peculiarities of synonymy in a foreign language, the use of antonyms, the peculiarities of word formation and the structure of a foreign language. The selection of lexical units is made by comparing with the corresponding linguistic phenomenon in the mother tongue of the speaker or by understanding the oral or written messages of the communicator.

The source of information in the process of reading in a foreign language are authentic texts that contain a large number of new words, without which no further study and reading of the text is possible. Hence it appears that the selected texts should be readily understandable and facilitate the acquisition of new lexical units. In a pedagogical college, the most relevant sphere of professional communication is reflected in the subject matter, the situation of communication, textual material, which not only serves as a source for the selection of lexical units, but can also be a model for constructing students' own statements.

Key words: lexical competence, communicative competence, secondary linguistic personality, concept, lexical units, semantization.

Постановка проблеми. Сучасне професійно орієнтоване навчання іноземних мов у педагогічному виші проходить період радикальних змін з метою підготовки майбутніх фахівців, які здатні до ефективної комунікації в інтересах спеціальності. Процес навчання реалізується засобами технології навчання, яка ставить певні форми взаємодії між викладачем і студентами та студентами між собою.

Навчальний процес вимагає від викладача вміння вирішувати методичні завдання, пов'язані з оволодінням студентами комунікативною компетенцією, що виступає сукупністю таких складових частин: лінгвістичної (мовної), соціокультурної, дискурсивної, стратегічної, що можуть бути розглянуті як субкомпетенції.

Найважливішим компонентом лінгвістичної або мовної компетентності є лексичний компонент. Оволодіння лексикою й уміннями відбирати найбільш точні, зумовлені ситуацією спілкування лексичні одиниці являє собою одну з найважливіших передумов формування комунікативної компетенції (Миролюбова, 2010: 315).

У межах нашої статті нами буде досліджено питання змісту лексичної компетентності майбутніх учителів історії.

Аналіз досліджень. Виникнення компетентнісного підходу пов'язують з дослідженнями відомого лінгвіста Н. Хомського, який визначив поняття компетенції відносно теорії лінгвістики. Далі Р. Уайт доповнив категорію «компетенції» власне особистісними складниками, що включали мотивацію (Компетентнісний підхід, 2005: 20).

Зазначимо, що у процесі реалізації компетентнісного підходу до організації навчального процесу особлива увага зосереджується на формуванні всіх видів компетенцій, від яких залежить продуктивність міжкультурної комунікації, вивчаються такі основні її поняття, як: «компетентність», «компетенція», «вторинна мовна особистість» і «концепт».

Говорячи про компетентнісний підхід, необхідно дати визначення та розгалузити такі поняття, як «компетентність» і «компетенція».

Компетентність – володіння, опанування людиною відповідною компетенцією, що включає його особистісне відношення до неї та предмета діяльності (Шамов, 2007: 15).

Компетенція – це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), що ставляться стосовно певного кола предметів і процесів, які необхідні для якісної продуктивної діяльності щодо них (Шамов, 2007: 16).

У педагогіці немає одностайного визначення комунікативної компетенції. Так, відповідно до словника соціолінгвістичних термінів під редакцією В. Ю. Михальченко, комунікативна компетенція – це знання мови, яке підпорядковує не лише володіння граматичним і словниковим рівнями (мовна компетенція), але і уміння обирати варіанти, зумовлені ситуативними, соціальними або іншими немовними факторами (Кожемякіна, Михальченко, 2006: 91).

За Н. В. Шестак, комунікативна компетенція – це знання, навички й уміння, що необхідні для розуміння учасника іншомовного діалогу та генерування власної моделі мовної поведінки, адекватної цілям і ситуаціям спілкування (Шестак, 2009: 105–107).

Такі науковці, як Е. Г. Азимов і О. М. Щукін, під терміном «комунікативна компетенція» розуміють «здібність вирішувати засобами іноземної мови актуальні для тих, хто навчається, завдання спілкування в побутовому, навчальному, виробничому та культурному житті; уміння того, хто навчається, використовувати факти мови і мовлення для реалізації цілей спілкування, здатність реалізовувати лінгвістичну компетентність у будь-яких умовах мовлення» (Азимов, Щукін, 2009: 98).

Тому стає зрозуміло, що мовну основу комунікативної компетенції становить лексична компетентність. Лексична компетентність як невід'ємний компонент усіх видів мовної та мовленнєвої діяльності, як поняття і процес її формування стають об'єктом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних методистів. Серед яких виділяються імена таких учених, як: О. О. Фетисова, С. В. Козлова, О. М. Шамов, І. Е. Зуева, Г. О. Кручинина, І. Бризе, А. Hunt, D. Beglar, V. Laufer, J. H. Hulstijn та інші. Дослідниками не лише підкреслено важливість лексики як засобу комунікації і ролі обсягу словникового запасу для становлення іншомовної комунікативної компетентності, але і складність цього процесу через «закритий характер системності лексики, багатомірності слова, багатомірності його смислових відношень, безпосереднього співвідношення слова з немовною діяльністю, яка детермінована національною специфікою лінгвокультурного суспільства» (Лаптева, 2004: 4).

Методисти К. Ломб та О. Б. Вітоль вважають, що слово вміщує в собі багатомірну інформацію (фонетичну, граматичну, синтаксичну, соціокультурну, етнографічну) і виступає будівельним матеріалом, цеглинками для побудови висловлювання. На відміну від граматики, що відображає

вiдношення мiж класами слiв i завжди узагальнює, лексика iндивiдуалiзує висловлювання, надаючи йому конкретний смисл (Лаптева, 2004: 5).

О. М. Шапов характеризує лексичну компетентнiсть як «здатнiсть людини визначати контекстуальне значення слова, порiвнювати обсяг його значення в двох мовах, визначати структуру значення слова, визначати специфiчно нацiональне в значеннi слова» (Шапов, 2007: 387–388).

О. Е. Сиземiна вважає, що «лексична компетентнiсть виступає багаторiвневим системним утворенням, зумовлена складною взаємодiєю особистiсних якостей студента з лексичними знаннями, навичками й умiннями, що набуваються, а також особистiсним мовним i мовленнєвим досвiдом, що вже було набуто» (Сиземiна, 2009: 16).

Це доводить, що лексична компетентнiсть – складне структурне утворення, яке вмищує в собi низку таких складникiв, як: сукупнiсть знань, умiнь i навичок, необхiдних для здiйснення комунiкацiї; особистiснi якостi, необхiднi для здiйснення певної дiяльностi; здатнiсть особистостi вирiшувати рiзнi завдання, тобто володiння способами вирiшення проблем; досвiд i здатнiсть до досягнення мети в конкретнiй дiяльностi.

Основна мета нашої статтi полягає у визначеннi змiсту лексичної компетентностi майбутнiх учителiв iсторiї.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) визначити поняття «компетентнiсть» i «компетенцiя»;
- 2) провести аналіз наукових праць зарубiжних та вiтчизняних методистiв, що займалися дослiдженням питання лексичної компетентностi;
- 3) визначити процес формування лексичної компетентностi та її роль у становленнi лiнгвiстичної компетентностi.

Виклад основного матерiалу. У процесi формування лексичної компетентностi майбутнiх учителiв iсторiї особливу увагу придiляють навчанню вживання синонiмiв, звертають увагу на особливостi синонiмiї в iноземнiй мовi, на вживання антонiмiв, на особливостi словотвору та структуру iншомовного слова.

Вiдбiр лексичних одиниць здiйснюється у разi зiставлення з вiдповiдним лiнгвiстичним явищем у рiднiй мовi мовця або з розумiнням усних чи писемних повiдомлень комунiканта. Джерелом iнформацiї у процесi читання iноземною мовою стають аутентичнi тексти, що вмищують значну кiлькiсть нових слiв, без розумiння яких неможливе подальше вивчення та читання тексту. Звiдси постає, що вiдбiранi тексти мають бути доступ-

ними для розумiння та сприяти засвоєнню нових лексичних одиниць. У педагогiчному вишi найбільш актуальна сфера професiйного спiлкування, що вiдображено в тематицi, ситуацiї спiлкування, текстовому матерiалi, який слугує не лише джерелом вiдбору лексичних одиниць, але i може бути зразком для побудови власних висловлювань студентiв.

Для майбутнiх учителiв iсторiї лексика вiдбирається з текстiв за фахом на основi рiзних критерiїв вiдповiдно до рiзних цiлей, наприклад, для читання та аудiювання, якi (лексичнi одиницi) пiдлягають рецептивно-репродуктивному оволодiнню (для письма та говорiння) (Фоломкiна, 1987: 51). Також поряд iз рецептивним запасом у засвоєннi лексичних одиниць виступає оволодiння словотворчими засобами, наприклад, афiксiв, засвоєння яких створює опору для мовної здогадки про значення нових слiв безпосередньо у процесi читання чи аудiювання. Можемо зазначити, що мовна здогадка сприяє розширенню потенцiйного iнформування студентiв.

У аутентичному iншомовному текстi можна зустрiти три ряди лексики: загальнонавчальнi, загальнонауковi та вузькоспеціальнi лексичнi одиницi. Загальнонавчальнi лексичнi одиницi засвоюються пiд час навчання в школi, а загальнонауковi термiни викликають бiльше ускладнень через часткову схожiсть їхньої форми та абстрактностi їхнiх значень (Євдокимова, 1992: 4). Щодо вузькоспеціальних термiнiв, то вони засвоюються лише через конкретнiсть їхнiх значень i можливостi встановлення в свiдомостi студентiв великої кiлькостi асоцiацiї (Євдокимова, 1992: 5).

Тому можна говорити про можливiсть вирiшення завдань, що пов'язанi з вiдбором лексичних одиниць, урахуванням специфiки кожного слова в спiввiдношеннi з рiзними цiлями їхнього засвоєння та визначають вибiр не лише лексичної одиницi, але i створення нових засобiв i способiв навчання оперування лексичними одиницями в рiзних видах мовленнєвої дiяльностi. Це буде сприяти формуванню в студентiв лексичних навичок. Тому викладач має проаналiзувати вiдбiранi лексичнi одиницi та визначити ступiнь складностi, а також прийоми засвоєння цих лексичних одиниць студентами. Викладач може зiставляти з рiдною мовою студентiв, а також сприяти засвоєнню нових слiв та передбачати iмовiрнi помилки в пригадуваннi, засвоєннi, вiдтвореннi та вiдборi лексичних одиниць i їхнього сполучення з iншими лексичними одиницями. Так, викладач може самостiйно контролювати появу помилок,

які можуть з'явитися під час вивчення нового лексичного матеріалу.

Одним зі шляхів уникнення помилок методисти вважають семантизацію, наприклад, слова, що читаються за відомими студентам правилами, можна включити до знайомих слів та узагальнити це правило разом зі студентами: буква [o] читається як звук [ʌ] перед буквами -m, -n, -th, -ve: son, done, some, mother, brother, love, glove, above. Також у методиці навчання іноземних мов відомо багато різних способів семантизації лексичних одиниць, що об'єднані у групи, і до кожної групи ставляться певні вимоги, врахування яких сприяє створенню у студентів свідомих асоціацій з відомими факторами та закономірностями.

Розглянемо більш детально декілька з таких способів.

Спосіб, відомий у методиці як опора на зовнішню предметну наглядність. Його суть полягає у демонстрації предметів, дій: малюнків, фотографій, креслень, моделей, схем, таблиць, діаграм та інших процесів на екрані. Якщо студентам не вдається встановити прямі зв'язки слів з предметами, то викладач намагається розкрити значення лексичної одиниці, особливо якщо це слово багатозначне або демонструє функцію слова. Наприклад, для вивчення слова coat – пальто викладач має пояснити, що це слово може виступати не лише іменником, а і дієсловом та показати це на певному прикладі: my coat is black colour; the surface of metal is coated with paint against corrosion.

Наступний спосіб відомий як опора на знання рідної мови, а також на вміння користуватися словниками (двомовними та одномовними). Розкриття значення слова може відбуватися через: переклад-глушення лексичної одиниці; переклад лексичної одиниці на рідну мову за допомогою декількох слів; однослівний переклад на рідну мову. Перший дає змогу провести межу між синонімами: suggest та propose; watch та clock, з точки зору влучності розуміння значення іноземних слів це найбільш ефективний спосіб семантизації слів, що необхідні для активного володіння і самостійного розуміння конкретного значення багатозначних слів у контексті.

Другий спосіб більш актуальний для семантизації багатозначних слів, для точного розуміння їхнього конкретного значення в контексті, наприклад, to put – покласти; solution – рішення, хімічний розчин. Через це викладачу необхідно проаналізувати вправи, що подані в підручнику, і за необхідності скласти лексичні вправи, яких у підручнику немає. Тому що в будь-якому разі викла-

дачу необхідно забезпечити розуміння тексту, що сприяє формуванню навичок впізнання слів, співвідношення їх із контекстом, розуміння різниці частково схожих слів, наприклад, than-then, expansive-expensive, bad-bed, ran-pen.

Тому для забезпечення рецептивного володіння лексикою в практиці навчання іноземних мов необхідно вводити більше рецептивних вправ, а для формування продуктивних навичок вживання лексичних одиниць більше репродуктивних. Однак вправи мають бути організовані у систему, що буде включати не лише власне лексичні вправи, але і мовленнєві, до яких відносять вправи у читанні, аудіюванні, говорінні та письмі. Це забезпечить формування продуктивних навичок і їхню актуалізацію в мовленні, тому що мовні навички стають навичками лише тоді, коли вони функціонують не лише в рецептивних видах мовленнєвої діяльності, але і в продуктивних.

Таким чином, лексична компетентність виступає складовою частиною іншомовної комунікативної компетенції і від її сформованості залежить сформованість усіх складових частин іншомовної комунікативної компетенції. Лексична компетентність являє собою складне утворення, основними компонентами якого виступають: мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-практичний і рефлексивний компоненти. Питання аналізу компонентів змісту лексичної компетентності майбутніх учителів історії становить проблему нашого подальшого дослідження.

Висновки. Таким чином, доходимо висновку, що навчальний процес вимагає від викладача вміння вирішувати методичні завдання, пов'язані з оволодінням студентами комунікативною компетентністю, що виступає сукупністю таких складових частин: лінгвістичної (мовної), соціокультурної, дискурсивної, стратегічної, що можуть бути розглянуті як субкомпетенції. Найважливішим компонентом лінгвістичної або мовної компетентності є лексичний компонент. Оволодіння лексикою й вміннями відбирати найбільш точні, зумовлені ситуацією спілкування лексичні одиниці являє собою одну із найвагоміших передумов формування комунікативної компетентності. Так, лексична компетентність – складне структурне утворення, яке вміщує в собі низку таких складників, як: сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для здійснення комунікації; особистісні якості, необхідні для здійснення певної діяльності; здатність особистості вирішувати різні завдання, тобто володіння способами вирішення проблем; досвід і здатність до досягнення мети в конкретній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность : коллективная монография / под ред. акад. РАО А. А. Миролубова. Обнинск : Титул. 2010. 464 с.
2. Компетентностный подход и задачи развития современной высшей школы. Реферативный бюллетень. ГГУ. 2005. URL: <https://cyberleninka.ru>.
3. Шамов А. Н. Лексические навыки устной речи и чтения – основа семантической компетенции обучаемых. *Иностранные языки в школе*. 2007. № 4.
4. Словарь социолингвистических терминов / В. А. Кожемякина и др. ; под ред. В. Ю. Михальченко. Москва : Ин-т языкознания РАН. 2006. 312 с.
5. Шестак Н. В. Профессиональное образование и компетентностный подход. *Высшее образование в России*. 2010. № 3. С. 38–43.
6. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. Н. Шукин. Москва : ИКАР. 2009. 448 с.
7. Лаптева Н. Е. Формирование речевого лексического навыка на основе дифференцированного использования знаний (немецкий язык, неязыковой вуз) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Минск. 2004. 152 с.
8. Шамов А. Н. Формирование лексической компетенции как основополагающая цель в обучении иностранному языку. *Языки и культуры народов мира в лингводидактической парадигме: Лемпертовские чтения – IX* : сб. ст. по матер. междунар. науч.-метод. симпозиума, 30–31 мая 2007 г. Пятигор. гос. лингв. ун-т; / отв. за вып. Н. В. Барышников. Пятигорск. 2007. С. 386–391.
9. Сиземина А. Е. Методика развития лингвистической компетенции студентов лингвистического вуза на основе формирования мотивационной базы обучающихся : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. НГЛУ им. Н. А. Добролюбова. Нижний Новгород. 2009. 84 с.
10. Фоломкина С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе. Москва : Высш. шк. 1987. 207 с.
11. Евдокимова М. Г. Проблема использования компьютерных языковых игр в работе над рецептивной лексикой (английский язык, неязыковой вуз) : автореферат дис. ... канд. пед. наук. Москва. 1992. 25 с.

REFERENCES

1. Mirolyubova, A. A. (2010). *Metodika obucheniya inostrannym yazykam: traditsii i sovremennost. [Methods of teaching foreign languages: traditions and modernity]*. Obninsk [in Russian].
2. Kompetentnostnyy podhod i zadachi razvitiya sovremennoy vysshey shkolyi. [Competency-based approach and development objectives of modern higher education]. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru> [in Russian].
3. Shamov, A. N. (2007). Leksicheskie navyiki ustnoy rechi i chteniya – osnova semanticheskoy kompetentsii obuchaemykh [tekst]. [The lexical skills of oral speech and reading are the basis of the students' semantic competence [text]]. *Inostrannyye yazyki v shkole*, 4 [in Russian].
4. Kozhemyakina, V. A., & Mihalchenko, V. Yu. (2006). Slovar sotsiolingvisticheskikh terminov. [Dictionary of sociolinguistic terms]. Moscow: In-t yazykoznaneya [in Russian].
5. Shestak, N. V. (2010). Professionalnoe obrazovanie i kompetentnostnyy podhod [Professional education and competency-based approach] *Vyisshye obrazovanie v Rossii*, 3, 38–43 [in Russian].
6. Azimov, E. G. & Schukin, A. N. (2009). Novyy slovar metodicheskikh terminov i ponyatiy (teoriya i praktika obucheniya yazykam). [A new dictionary of methodological terms and concepts (theory and practice of language teaching)]. Moscow: IKAR [in Russian].
7. Lapteva, N. E. (2004). Formirovaniye rechevogo leksicheskogo navyika na osnove differentsirovannogo ispolzovaniya znaniy (nemetskiy yazyk, neyazykovoy vuz). [The formation of speech lexical skill based on the differentiated use of knowledge (German, non-linguistic university)]. *Candidate's thesis*. Minsk [in Russian].
8. Shamov, A. N. (2007). Formirovaniye leksicheskoy kompetentsii kak osnovopolagayuschaya tsel v obuchenii inostrannomu yazyku [Formation of lexical competence as a fundamental goal in teaching a foreign language]. *Yazyki i kulturyi narodov mira v lingvodidakticheskoy paradigme: Lempertovskie chteniya: IX*: sb. st. po mater. mezhdunar. nauch.-metod. simpoziuma, 30–31 maya 2007 g. (pp. 386–391) [in Russian].
9. Sizemina, A. E. (2009). Metodika razvitiya lingvisticheskoy kompetentsii studentov lingvisticheskogo vuza na osnove formirovaniya motivatsionnoy bazyi obuchayushchihya [Methodology for the development of linguistic competence of students of a linguistic university based on the formation of the motivational base of students]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Nizhniy Novgorod [in Russian].
10. Folomkina, S. K. (1987). Obuchenie chteniyu na inostrannom yazyke v neyazykovom vuze. [Learning to read a foreign language at a non-linguistic university]. Moscow: Vyisshaya shkola [in Russian].
11. Evdokimova, M. G. Problema ispolzovaniya kompyuternykh yazykovykh igr v rabote nad retseptivnoy leksikoy (angliyskiy yazyk, neyazykovoy vuz). [The problem of using computer language games in working on receptive vocabulary (English, non-linguistic university)]. *Extended abstract of Candidates thesis*. Moscow [in Russian].